

ἀρνεῖται τὴν πνευματικὴν ζωὴν, τὴν θετικὴν σχέσιν μεταξὺ «ἐγὼ» καὶ «φύσεως», ἀλλὰ βάζει ὡς κύριο παράγοντα τῆς σχέσεως αὐτῆς τὸ «ἐγώ». Τὸ «ἐγώ» εἶναι τώρα ὁ δημιουργὸς τῆς σχέσεως. Στὸ «ἐγώ» ἀποδίδεται ἡ μεγαλύτερη ἀξία, στὴν «συνείδησιν» καὶ ὄχι στὸ «ἀντικείμενο». Σημασία ἔχει γιὰ μᾶς τοῦτο : ὅτι καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος σκεπτικισμὸς ἐννοοῦν τὸ «ὑποκείμενο» — καὶ συνεπῶς καὶ τὸ «ἀντικείμενο» — ὡς κάτι ποὺ βρίσκεται σὲ διαρκῆ γένεσιν, ὡς κάτι ποὺ δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τέλει καὶ ποῦρχεται ἡγεμονικὰ νὰ κυριέψῃ τὸν κόσμον, τὴν φύσιν. «ὑποκείμενο» καὶ «ἀντικείμενο» ἐννοοῦνται ὡς ἀμοιβαῖα μέλη μιᾶς «σχέσεως», τὸ ἓνα ἀναπτύσσεται ἀνάλογα πρὸς τὸ ἄλλο. Αὕτη εἶναι ἡ θετικὴ συμβολὴ τοῦ σκεπτικισμοῦ στὴν φιλοσοφία.

IX

Οἱ μορφές τοῦ πνεύματος.

1. Ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς στὸν μῦθον καὶ στὴν θρησκείαν. ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη καὶ ὁ σκοπὸς τῆς. — 2. Ὁ ρεαλισμὸς. — 3. Ὁ ρομαντισμὸς. — 4. Οἱ πρῶτες πρακτικὲς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἡδονὴ ὡς μορφή πνεύματος. — 5. Ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος καὶ ἡ φιλοσοφία.

1. Ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς στὸν μῦθον καὶ στὴν θρησκείαν ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη καὶ ὁ σκοπὸς τῆς. «Ἄνθρωπος» καὶ «θεὸς» ἰσοδύναμοι. Ἡ πάλη λοιπὸν ποὺ διεξάγεται μέσα στὴν πνευματικὴν ζωὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ μᾶς φανερῶνει τὶ εἶναι «ὑποκείμενο» καὶ τὶ εἶναι «ἀντικείμενο». Γι' αὐτὸ ὅσο προχωρεῖ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, τόσο φανερότερον γίνεται ὅτι ἡ ἐννοία τοῦ

χῆς ζητοῦν αὐτὴ τὴν ἰσορροπία τοῦ «ἐγώ». Ἡ «ἀπάθεια» τοῦ Στωϊκοῦ, ἡ «ἀταραξία» τοῦ Ἐπικούρειου, καὶ ἡ «ἐποχὴ» τοῦ Σκεπτικοῦ προδίδουν τὸν ἴδιον πόθον τοῦ «ἐγώ», τὸν πόθον νὰ ἰσορροπήσῃ μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τὰ «γύρω» του. Γιὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν καταστρέφει ὁ Στωϊκὸς τὰ πάθη του, ἀποφεύγει ὁ Ἐπικούρειος τὴν λύπη, καὶ ἀπέχει ὁ Σκεπτικιστὴς ἀπὸ κάθε κρίσιν, ἀπὸ κάθε ἀπόφασιν. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ τρόποι πνευματικῆς ζωῆς ἐπικυρῶνουν τὴν ἰδέαν ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, ὅτι δηλαδὴ ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι ἓνας τρόπος ἰσορροπίας τοῦ «ἐγώ» μὲ τὰ «γύρω» του, διότι τὰ «πάθη» εἶναι ἀκριβῶς γύρω ἀπὸ τὸ «ἐγώ», ὅπως λ.χ. ἡ «λύπη» ἢ δὲ «ἀπόφασιν» ἀναφέρεται ἐπίσης στὰ «γύρω» τοῦ «ἐγώ».

«ὑποκειμένου» καὶ ἡ ἔννοια τοῦ «ἀντικειμένου» δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τέλειες, ἀλλὰ διαμορφώνονται στὴν πάλη τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Ἡ ἔννοια λ.χ. τῆς ψυχῆς, ποὺ στὰ φιλοσοφικὰ καὶ στὰ θρησκευτικὰ συστήματα θεωρεῖται ὡς κάτι τέλεια διαμορφωμένο, προκύπτει ἔπειτα ἀπὸ μιὰ μικρὰ πνευματικὴ ζωὴ, εἶναι μιὰ ἀφαίρεσις ἀπὸ τὴν πραγματικὴ πνευματικὴ ζωὴ, ὅπου ἡ «ψυχὴ» δὲν εἶναι ποτὲ κάτι τόσο τέλεια διαμορφωμένο ὅπως παρουσιάζεται στὰ μεστωμένα φιλοσοφικὰ συστήματα. Ξαναγυρίζω ἄλλη μιὰ φορὰ στὸν κόσμον τοῦ μύθου γιὰ νὰ δείξω αὐτὸ τὸ γεγονός ποὺ γιὰ μᾶς ποὺ ἐξετάζομε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ζωὴ του ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα. Ὅπως κάθε μορφή τοῦ πνεύματος ἔτσι καὶ ὁ μῦθος δὲν ἀποτυπώνει τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον οὔτε εἰκονίζει ἀπλῶς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον, ἀλλὰ παριστάνει τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε ἡ σχέσις τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Πρὶν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν μορφήν τοῦ μύθου, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐξωτερικὸς οὔτε ἐσωτερικὸς κόσμος, οὔτε «ἀντικείμενο» οὔτε «ὑποκείμενο». Στὸν μῦθον μάλιστα φαίνεται παραστατικώτερα πῶς γίνεται, πῶς πλάθεται τὸ «ὑποκείμενο» καὶ τὸ «ἀντικείμενο», πῶς δημιουργεῖται πνευματικὰ ὁ κόσμος. Ὅσο προχωρεῖ ἡ ἐμβάθυνσις, ὅσο ὁ μῦθος γίνεται βαθύτερος καὶ οὐσιαστικώτερος, τόσο βαθύτερη γίνεται καὶ ἡ ἔννοια τοῦ «ὑποκειμένου», τόσο ὀριστικώτερα διαμορφώνεται καὶ τὸ «ἀντικείμενο». Στὶς ἀρχὰς τοῦ μύθου ἡ «ψυχὴ» εἶναι κάτι ὑλικὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος νομίζει πῶς μπορεῖ νὰ τὸ πιάσῃ μὲ τὰ χέρια του. Εἶναι κάτι πολὺ ἄπτό. Ὅσο ὅμως ἀναπτύσσεται ὁ μῦθος, ὅσο συνθετότερα γίνονται τὰ μυθικὰ φαινόμενα, τόσο ἀλλοιώνεται καὶ ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς, ὡς ποὺ σιγὰ-σιγὰ γίνεται μιὰ καθαρὰ πνευματικὴ ἀρχή, καὶ στὸ τέλος γίνεται «πρόσωπο», φθάνει δηλαδὴ στὴν τελειότερη μορφή ἀναπτύξεως. Μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ παραδείγματα φαίνεται καθαρὰ ἡ γένεσις αὐτῆς τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς. Τὰ κείμενα τῶν αἰγυπτιακῶν πυραμίδων μᾶς δείχνουν βῆμα πρὸς βῆμα αὐτὴν τὴν ἀλλοίωσιν, αὐτὴν τὴν διαμόρφωσιν. Ἐνα θεμελιῶδες δόγμα καθορίζει τὴν λατρείαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ αἰγυπτίου : ἡ ψυχὴ ἔχει ἀνάγκη καὶ μετὰ τὸν θάνατό της ἀπὸ τὸ ὑλικὸ της φόρεμα, ἀπὸ τὸ σῶμα. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη κάθε φροντίδα τῶν ζωντανῶν ποὺ ἀποβλέπει στὴν ψυχὴ τῶν πεθαμένων νάχη ὡς κύριον σκοπὸν νὰ διατηρηθῇ καὶ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ. Τὸ σῶμα πρέπει νὰ διατηρηθῇ πάσῃ

θυσία. Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς «μούμιας». Αὐτοὶ εἶναι οἱ λόγοι ποὺ τὸν ἐπιβάλλουν. Πρέπει δὲ νὰ διατηρηθῇ ὅσον εἶναι δυνατόν στὴν ἀρχική της μορφή. Ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐδῶ εἶναι τοῦτο· ὅτι ἐνῶ στὴν ἀρχὴ ἢ λατρεία τοῦ αἰγυπτίου πιστοῦ συγκεντρώνεται ἀποκλειστικὰ στὴν πραγματικὴ, σωματικὴ μορφή, στὸ νεκρὸ σῶμα ποὺ διατηρεῖται ὡς μούμια, ὕστερα— ὅσο ἀναπτύσσεται ὁ ψυχικὸς καὶ πνευματικὸς πολιτισμὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ— σιγὰ-σιγὰ ἀρχίζει νὰ στρέφεται πρὸς τὸ ἀγάλμα, πρὸς τὴν γλυπτικὴ μορφή ποὺ ἐγεννήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως τῆς πραγματικῆς μορφῆς τοῦ νεκροῦ. Ἔτσι ἀπὸ ἓνα βασικὸ δόγμα τῆς θρησκείας τοῦ αἰγυπτίου γεννιέται ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ἄλλη αἰγυπτιακὴ τέχνη. Γιατὶ τὴν στιγμὴ ποὺ μὲ τὴν διατήρησι τῆς αἰσθητῆς μορφῆς συνδέεται καὶ ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς μετὰ τὸν θάνατο, ὁ σκοπὸς τῆς γλυπτικῆς δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὴν μορφήν τοῦ πεθαμένου, νὰ συμπληρώσῃ δηλαδὴ ἢ καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν σκοπὸ τῆς μούμιας. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἀντίληψιν ἐγεννήθησαν καὶ ἐδημιουργήθησαν οἱ τάφοι τῶν βασιλέων στὴν Αἴγυπτο. Οἱ πυραμίδες ἐνσαρκώνουν αὐτὴν τὴν πίστι, αὐτὸ τὸ στάδιο τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Σκοπὸς τοῦ τάφου γενικὰ καὶ τοῦ ἀγάλματος εἰδικὰ εἶναι νὰ διατηρηθῇ ἢ σωματικὴ μορφή, ἢ αἰσθητὴ ὄψις τῆς ψυχῆς, εἶναι μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἀπεριόριστη χρονικὴ διάρκειά τοῦ «ἐγώ». Ἐνα βαθύτατο ἱστορικὸ συναίσθημα φανερόνεται στὰ δημιουργήματα αὐτά. Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν αἰγυπτίων, νὰ δώσῃ σάρκα καὶ ὄστᾱ στὸ ἱστορικὸ καὶ θρησκευτικὸ συναίσθημα, νὰ δώσῃ αἰώνια διάρκειά στὸ «ἐγώ», στὴν «ψυχὴ» καὶ στὴν μορφή της.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸ ὅτι τὴν στιγμὴ ποὺ ἡ ζωὴ τῶν αἰγυπτίων ἀποκτᾷ ἓνα βαθύτερο ἠθικὸ περιεχόμενον, ἀλλάζει καὶ ἡ λατρεία τῆς ψυχῆς. Ἐνῶ ὡς τὴν στιγμὴ αὐτὴ ἡ διατήρησις τῆς ψυχῆς ἐξαρτᾶτο, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὴν διατήρησι τῆς ἐξωτερικῆς της μορφῆς—ποὺ γίνεται καλλιτεχνικὰ καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ μαγικὰ—τώρα μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ζωὴ ἀπόχτησε ἓνα βαθύτερο ἠθικὸ περιεχόμενον ἡ διατήρησις τῆς ψυχῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἠθικὴ της τελειοποίησι. Καὶ ἐνῶ πρῶτα ἀρκοῦσε—αὐτὸ ἀκριβῶς λένε τὰ κείμενα τῶν πυραμίδων—νὰ γίνῃ μιὰ θυσία ἢ καὶ νὰ ἐκτελεσθοῦν ἀπλῶς με-

ρικά θρησκευτικά ἔθιμα γιὰ ν' ἀποχτήση ὁ νεκρὸς τὴν εὐνοια τοῦ θεοῦ τῶν νεκρῶν (Ὅσιρις), τῶρα ὅλα αὐτὰ τὰ ἐξωτερικὰ μέσα δὲν ἔχουν καμμία σημασία γιὰ τὴν τύχη τῆς ψυχῆς καὶ ἀντικαθίστανται μὲ τὸ δικαστήριον τοῦ θεοῦ· αὐτὸς ὁ ἴδιος δικάζει τὸ καλὸ καὶ τὸ κακόν. Τὸ «βιβλίον τῶν πυλῶν» λέει ὅτι ὁ νεκρὸς παρουσιάζεται μπροστὰ στὸν θεόν, τὸν κριτὴν, γιὰ νὰ ὁμολογήσῃ τὰ ἁμαρτήματά του καὶ νὰ τὰ δικαιολογήσῃ καὶ μόνον ἀφοῦ ἡ καρδιά του ζυγισθῇ ἐπάνω στὴν ζυγαριὰ ποῦχει ὁ θεὸς μπροστὰ του καὶ βρεθῇ ἀναμάρτητη μπαίνει στὸ βασίλειον τῶν μακαρίων. Ὡστε τῶρα δὲν εἶναι οὔτε ἡ δύναμις, οὔτε ἡ καταγωγή, οὔτε ἡ μαγεία οὔτε ἡ τέχνη, ἀλλὰ μόνον ἡ δικαιοσύνη ποὺ ἀποφασίζει γιὰ τὴν τύχη τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται καθαρὰ καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ εἶναι τοῦτο ὅτι ὅσο ἐλευθερώνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν μαγεία καὶ ἀπὸ τὴν δαιμονολατρεία τόσο καὶ καθαρότερη γίνεται ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς, ὅσο ἐμβαθύνει στὸν ἑαυτὸ του τόσο καθαρότεροι εἶναι καὶ οἱ θεοὶ του, ὅσο ἀναπτύσσεται «τὸ ὑποκείμενον» τόσο πνευματικώτερον γίνεται καὶ τὸ «ἀντικείμενον». «Ἐπομένως καὶ «ἀντικείμενον» στὴν θρησκευτικὴ ζωὴ, «ἄνθρωπος» καὶ «θεὸς» ἀναπτύσσονται ἀμοιβαίᾳ· ὅσο πνεῦμα ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐνὸς πολιτισμοῦ ἄλλο τόσο ἔχει καὶ ὁ θεός· ὅση καλωσύνη καὶ εὐγένεια ἔχει ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἄλλη τόση ἔχει καὶ ὁ θεός του· «ἄνθρωπος» καὶ «θεός» εἶναι ἰσοδύναμοι· ἀποτελοῦν μιὰ πνευματικὴν ἐξίσωσι. Ὡπως ἡ γνῶσις καὶ τὸ θεώρημα συνυπάρχουν, ἔτσι συνυπάρχουν ἡ πίστις καὶ ὁ θεός. Κάθε νέα ιδιότης ποὺ παρουσιάζεται στὸν κόσμον τοῦ «ἐγώ», ἀντανακλᾷ ἀμέσως καὶ στὸν κόσμον τοῦ «ἀντικειμένου». Καὶ ὅπως κάθε νέα θρησκευτικὴ σχέσις μὲ τὰ «γύρω» προσθέτει νέα χαρακτηριστικὰ στὴν ἔννοια τῆς ψυχῆς, ἔτσι φέρνει στὸ φῶς καὶ νέες ιδιότητες τοῦ θεοῦ ποὺ εἶναι οἱ ἴδιες μὲ τὶς ιδιότητες τῆς «ψυχῆς» τοῦ «ὑποκειμένου». Ἐτσι θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δείξῃ ὅτι ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ «θεοῦ» ἢ τῶν «θεῶν» εἶναι χαρακτηριστικά, εἶναι ὠρισμένες μορφές ποὺ ἐπῆρε στὸν πνευματικὸν τῆς δρόμο ἢ «ψυχὴν», ὁ «ἄνθρωπος» ἢ καλλίτερα εἶναι ὠρισμένες πνευματικὲς μορφές ποὺ ἀναπτύχθησαν κατὰ τὴν γόνιμη σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ πρόβλημα, μὲ τὰ «γύρω» του.

Πάντα ὅμως γιὰ νὰ δημιουργηθῇ πνευματικὴ ζωὴ ἀπαιτεῖται ἡ

σχέσις τοῦ «ἐγὼ» μὲ τὰ «γύρω» του, μὲ τὸ πρόβλημά του νᾶναι γόνιμη. Μόνον τότε διαμορφώνεται καὶ ὀργανώνεται πνευματικὰ ἐκεῖνο ποῦ λέμε «πραγματικότητα», γιατί «πραγματικότητα» εἶναι πάντοτε ἓνα περιεχόμενο τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι τὸ κατ' ἑξοχὴν περιεχόμενο τῆς πνευματικῆς ζωῆς, πραγματικότητα εἶναι μόνον ἐκεῖνο ποῦ τὸ χωράει ὁ νοῦς. Ἴσως ὅμως ρωτήση κανεὶς πότε εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἐγὼ μὲ τὰ γύρω του γόνιμη; πότε ἡ σχέσις γεννάει ἓνα πνευματικὸν κόσμον;

2. Ὁ ρεαλισμός. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς γόνιμη σχέσιν ἔχομε μόνον ὅταν τὸ «ἐγὼ» καὶ μὲ τὰ «γύρω» του ἀναπτύσσονται καὶ καλλιεργοῦνται ἀμοιβαίᾳ, (διαλεκτικᾶ). Ὅταν «ὑποκείμενο» καὶ «ἀντικείμενο» ἔρχονται σὲ ἀμοιβαία σχέσι, καὶ αὐτὸ γίνεται κυρίως, ὅπως εἶδαμε παρὰ πάνω, στὴν κλασσικὴ μορφή τοῦ πνεύματος, γιατί μόνον ἐδῶ ἔχομε τέτοια τέλεια καὶ ἀμοιβαία σχέσι, ἰσορροπία. Ἄν κοιτάξωμε ὅμως τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος θὰ ἰδοῦμε ὅτι ποτὲ σχεδὸν ἡ ἰσορροπία αὐτὴ δὲν ξαναπραγματοποιήθηκε. Ἡ πάλη μεταξὺ τοῦ «ἐγὼ» καὶ τοῦ «ἀντικειμένου» φαίνεται καθαρά· ὅσο ξεφεύγει κανεὶς ἀπὸ τὸ κλασσικὸ τόσο καὶ μειώνεται ἡ τέλεια ἰσορροπία· τὸ κέντρο τοῦ βάρους πέφτει ἢ πρὸς τὸ «ἀντικείμενο» ἢ πρὸς τὸ «ὑποκείμενο». Ὑπάρχουν καὶ μορφές τοῦ πνεύματος ποῦ ζητοῦν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἀντινομία αὐτὴ ποῦ χωρίζει τὸν ἄνθρωπον σὲ «ὑποκείμενο» καὶ «ἀντικείμενο»· αὐτὲς εἶναι οἱ μυστικιστικὲς μορφές. Ἐνῶ στὴν κλασσικὴ μορφή τοῦ πνεύματος ἔχομε μπροστά μας μιὰ ἀμοιβαία καλλιέργεια τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, τοῦ «ἐγὼ» καὶ τῶν «γύρω» του, στὸν μυστικισμό παραμελεῖται καὶ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο, ζητεῖται μόνον κάτι ποῦ εἶναι παρὰ πάνω ἀπὸ τὸ «ὑποκείμενο» καὶ τὸ «ἀντικείμενο», κάτι καθαρὰ ὑπερβατικόν. Ἄλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ δημιουργοῦνται πολλὲς καὶ ποικίλες πνευματικὲς μορφές ποῦ δείχνουν τέλεια ἀφοσίωσι ἢ στὸ «ἀντικείμενο» ἢ στὸ «ὑποκείμενο». Ἐδῶ ὅμως ποῦ δὲν κάνομε ἱστορίαν ἀλλὰ συστηματικὴν ἐρμηνείαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ζωῆς του δὲν μποροῦμε νὰ μιλήσωμε γιὰ ὅλες τὶς μορφές αὐτές· θὰ περιορισθοῦμε μόνον σὲ δυὸ ποῦ δείχνουν καθαρὰ αὐτὸ ποῦ ἔχομε τώρα στὸ νοῦ μας, τὸ πρόβλημα, καὶ φωτίζουν ὅλο τὸ ζήτημά μας. Θὰ δώσωμε μιὰ εἰκόνα μόνον τοῦ ρεαλισμοῦ καὶ τοῦ ρομαντισμοῦ.

Ἐκεῖνο ποῦ ζητάει ὁ πρῶτος εἶναι τοῦτο: νὰ ὑποτάξῃ καὶ νὰ μορ-

φώση τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον γιὰ τὸ εἶναι καὶ ὁ μόνος πραγματικὸς. Πιστεύει πὼς τὸ συναίσθημα, ἡ ἐπιθυμία, ἡ ἐλπίδα, οἱ ψυχικὲς καὶ πνευματικὲς εἰκόνες, γενικὰ ὁ ψυχικὸς καὶ ὁ καθ' αὐτὸ πνευματικὸς κόσμος δὲν εἶναι τίποτε τὸ σοβαρὸν, εἶναι ἀπλῆ ἀντανάκλασις τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔχει καὶ τόσο μεγάλη σημασία, εἶναι ἓνα ἐπιφανόμενον. Ἐκεῖνο ποῦ ἔχει σημασία, ἐκεῖνο ποῦ ἀξίζει εἶναι τὸ «πραγμα» καὶ ἀπ' αὐτὸ παίρνει καὶ τ' ὄνομά του ὁ ρεαλισμὸς. Τὸ «ἀντικείμενον» εἶναι τὸ μόνον πραγματικόν. Γι' αὐτὸ ὅλη ἡ προσοχὴ καὶ ὅλη ἡ ψυχικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου ποῦ πιστεύει στὸν ρεαλισμὸν ρίχνεται πρὸς τὰ «ἔξω», γι' αὐτὸ ὁ ἔσωτερικὸς καὶ ψυχικὸς κόσμος καλλιεργεῖται καὶ ἀναπτύσσεται μόνον ἐφ' ὅσον συντείνῃ εἰς τὸ νὰ φθάσῃ κανεὶς στὸν ἔξουσιασμὸν τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου, γίνεται δηλαδὴ ὁ ἔσωτερικὸς κόσμος ἀπλὸ ὄργανον, ἀπλὸ μέσον γιὰ νὰ φθάσῃ κανεὶς στὸν σκοπόν.

Ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὸ «ἀντικείμενον» παρουσιάζει μέσα στὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος ποικίλες μορφάς, ἀνάμεσα δὲ σ' αὐτὰς διακρίνει κανεὶς καὶ πολλὰ στεῖρες. Γι' αὐτὰς δὲν κάνομε λόγον. Μιλᾶμε μόνον γιὰ τὴν γόνιμην μορφήν τοῦ ρεαλισμοῦ, μιλάμε γιὰ τὸν ζωντανὸν ρεαλισμὸν ποῦ ὁδηγεῖ στὴν ἐπιστήμην (ὅπως στὴν ἀναγέννησιν τοῦ πνεύματος στὴν Δύσιν). Ὁ ρεαλισμὸς αὐτὸς ζητεῖ πάντα νὰ κατακτήσῃ τὸ συγκεκριμένον, ἀγαπάει τὸ ὄρατὸν εἰς ὅλην τὴν ποικιλίαν, ρίχνεται σὲ κάθε τι ποῦ ζῆ καὶ κινεῖται καὶ τὸ θαυμάζει καὶ τὸ λατρεύει ὡς κάτι ἀπόλυτον. Ὁ ρεαλισμὸς αὐτὸς προχωρεῖ ἀκόμα πιὸ πέρα, πάει πιὸ βαθιὰ τὴν πραγματικότητα δὲν τὴν παίρνει ὡς κάτι ἀμετάβλητον, ὡς κάτι νεκρὸν, ἀλλὰ ὡς κάτι ποῦ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ βάζει σκοπὸν ὁ ρεαλισμὸς αὐτὸς νὰ μεταβάλλῃ, νὰ μεταμορφώσῃ τὴν πραγματικότητα. Καὶ τέλος ὁ ρεαλισμὸς αὐτός, ὁ μόνος γνήσιος, παίρνει τὴν πραγματικότητα ὡς μιὰ ὁλόκληρα, ὡς μιὰ ἐνότητα ποῦ ἔχει μιὰ ζωὴν καὶ ἓνα ὄργανον, καὶ δὲν τὴν βλέπει σὰν ἄθροισμα ἀπὸ διάφορα κομμάτια. Ἐχει δὲ ὁ ρεαλιστὴς τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἓνα σκοπόν· τὸ πὼς νὰ ἐνωθῇ μὲ αὐτὴν τὴν ἐνότητα, τὸ πὼς νὰ συγχωνευθῇ μ' αὐτήν, ἀδιάφορον ἂν κατὰ τὴν προσπάθειάν του αὕτη φανερόνται δυνάμεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἀδιάφορον ἂν κατὰ τὴν πάλην αὕτη, γιὰ νὰ φθάσῃ στὸν ἔξουσιασμὸν τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου, ἀναφαίνονται στοιχεῖα τοῦ ἐγώ, δυνάμεις καθαρὰ πνευματι-

κές. Αυτό δὲν τὸν ἐνδιαφέρει τὸν ρεαλιστή. Ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ «πραῖγμα», εἰς αὐτὸ ζητάει νὰ ἐμβαθύνῃ. Καὶ γιὰ νὰ κυριέψῃ τὸ «πραῖγμα» ἐφαρμόζει πολλοὺς τρόπους, ἀκολουθεῖ πολλὰς ἀρχές. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μένει πιστὸς σὲ μιὰ μέθοδο ὁ ρεαλισμός. Ἄν ἀποτύχῃ στὴν πάλη αὐτή, ἂν τὸ «πραῖγμα» δὲν γίνῃ κτῆμα τοῦ ξέρει πὼς γι' αὐτὸ εὐθύνεται ὁ ἴδιος ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ συλλάβῃ καὶ ὄχι τὸ «πραῖγμα» ἐνῶ στὴν ἀντίθετη πνευματικὴ μορφή, στὸν ρωμαντισμό, ἡ ἀντίθεσις ἔρχεται ἀπὸ τὸ «πραῖγμα»· αὐτὸ ἔχει τὴν «εὐθύνη» γι' αὐτὸ καὶ ὁ ρωμαντισμὸς βγάζει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πραγματικότητα εἶναι πάντα κακὴ, ἀτελής. Καὶ ἐνῶ ὁ ρωμαντισμὸς, ποὺ εἶναι βέβαιος πὼς ἡ ἀρχὴ του, ὁ τρόπος του εἶναι σωστός, πράττει πάντοτε «κατ' ἀντίθεσιν» πρὸς τὸ «πραῖγμα», ἐναντιώνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὁ ρεαλισμὸς τουναντίον ζητάει μὲ κάθε τρόπο νὰ προσαρμοσθῇ, νὰ ἐνωθῇ πρὸς τὸ «πραῖγμα». Τὴν στιγμή ποὺ θέλει νὰ πράξῃ ἓνας ποὺ πιστεύει στὸν ρεαλισμὸ θὰ μελετήσῃ τὴν κατάστασι, θὰ σφυγμομετρήσῃ καὶ θὰ ἀκροασθῇ τὸ «πραῖγμα» καὶ τότε θὰ πάρῃ τὴν ἀπόφασί του, καὶ ἡ ἀπόφασίς του θὰ ἀφορᾷ πάντοτε κάτι συγκεκριμένο. Ποτὲ δὲν θὰ ἀκολουθήσῃ μιὰ ἀρχὴ ἢ ἓναν κανόνα βαλμένον «ἐκ τῶν προτέρων». Καὶ ἐνῶ ὑπολογίζει ὁ πραγματικὸς ρεαλιστὴς τὸ κάθε τι ποὺ γίνεται γύρω του, ἐν τούτοις ἡ πράξις του δὲν βγαίνει ἀπὸ τὸ ἄθροισμα τῶν γεγονότων (ὅπως νομίζει ὁ ὤμος ῥεαλιστὴς ποὺ βλέπει μόνον γεγονότα, μόνον περιστατικὰ καὶ δίνει μόνον πληροφορίες) ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ συνθετικὴ διαίσθησι ποὺ δὲν μπορεῖ λογικὰ νὰ τὴν διατυπώσῃ. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς ζωῆς του ὁ ρεαλιστὴς ἀποχτᾷ γόνιμι σχέσι μὲ τὰ «γύρω» του, γιὰτὶ «πρόσωπο» καὶ «πραῖγμα» συνυφαίνονται ἔτσι ὥστε καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο νάχῃ τὰ δίκαιά του. Ἡ σχέσις γίνεται οὐσιαστικὴ καὶ δημιουργικὴ. Καὶ ὅπως κάθε οὐσιαστικὴ σχέσι τοῦ «ἀνθρώπου», τῆς προσωπικότητος, μὲ τὰ «γύρω» του δὲν μπορούμε νὰ τὴν ἀναλύσωμε σὲ λογικὰ στοιχεῖα, ἔτσι καὶ αὐτὴν τὴν σχέσι τοῦ ρεαλιστοῦ δὲν μπορούμε νὰ τὴν ἐρμηνεύσωμε λογικά. Γιὰτὶ τὸ γνῶρισμα κάθε οὐσιαστικῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι αὐτό : νὰ μὴν μπορῇ νὰ ἐρμηνευθῇ λογικά. Ἐνας πολιτισμὸς λ. χ. δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἀναλυθῇ ἀπλῶς σὲ λογικὰ στοιχεῖα, κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ τὸν ἐρμηνεύσωμε λογικὰ θὰ μᾶς ὀδηγῇ στὸ ἀδιέξοδο. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ

θά σέ βοηθήση βέβαια νὰ ἐμβαθύνῃς στὴν οὐσία τῆς πνευματικῆς σχέσεως, νὰ ἰδῆς ἄπειρες κατώτερες συνθέσεις, μὰ ποτὲ δὲν θὰ σέ φέρῃ στὴν λογικὴ κατανόησι τοῦ βασικοῦ γεγονότος τοῦ πνεύματος. Γιὰ νὰ τὴν καταλάβῃς τὴν πνευματικὴν σχέσι, θὰ πρέπει νὰ κάμῃς ἐκεῖνο ποὺ ἔκαμε καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς, θὰ πρέπει νὰ φθάσῃς στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ἐπαφῆς μὲ τὰ «γύρω» σου, ποὺ ἔφθασε καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς σχέσεως αὐτῆς, θὰ πρέπει νὰ ἐνωθῆς ἔτσι μὲ τὰ «γύρω» σου ποὺ νὰ μὴν ξέρεις ποιὸ εἶναι τὸ «ἀντικείμενο» καὶ ποιὸ τὸ «ὑποκείμενο». Μὲ τὴν ἔνωσιν αὐτὴν ξαναγεννᾷς τὸ πνευματικὸ περιεχόμενον τῆς σχέσεως ποὺ σὲ ἐνδιαφέρει.

3. Ὁ ρωμαντισμός. Στὸ σημεῖο ποὺ καταλήγει ὁ ζωντανὸς καὶ γνήσιος ρεαλισμὸς ἐκεῖ ἀκριβῶς ἀρχίζει ὁ σωστὸς ρωμαντισμὸς. Ἐν τῇ στιγμῇ ποὺ ἡ σχέσις τοῦ «ὑποκειμένου» μὲ τὸ «ἀντικείμενο» φθάνει στὴν μεγαλύτερη ἐντασί τῆς, στὸ ἀνώτατο σημεῖο, τὸ «ὑποκείμενο» ἀποκτᾷ καὶ τὴν μεγαλύτερη συνείδησι τοῦ ἑαυτοῦ του. Κάτι τέτοιο ἔγινε στὸ τέλος τοῦ δεκάτου ὀγδόου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος στὴν Δύσι, ὁπότε ἐγεννήθηκε ὁ γνήσιος ρωμαντισμὸς, ἐνῶ στοὺς δύο προηγούμενους αἰῶνες βασιλεύει ὁ καθαρὸς καὶ γνήσιος ρεαλισμὸς ποὺ ἐγέννησε τὴν θετικὴν ἐπιστήμη. Ἄμα δὲ τὸ «ὑποκείμενο» φθάνει σὲ συνείδησι τοῦ ἑαυτοῦ του, ἄμα ἀποχτήσῃ τὴν συνείδησι τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, τότε εἶναι φυσικὸ ὅτι θεωρεῖ καὶ ὡς πραγματικὸ μόνον ἐκεῖνο ποὺ εἶναι πέρα καὶ πέρα δικό του, καὶ τέτοιο εἶναι τὸ «συναίσθημα» καὶ ὄχι τὸ «πράγμα». Γι' αὐτὸ ὁ ρωμαντικὸς βάζει σκοπὸ τῆς ζωῆς του νὰ ἐμβαθύνῃ στὸν ἑαυτό του, νὰ αἰσθανθῇ τὸν ἐσωτερικὸν του κόσμον, ἐνῶ ὁ ρεαλιστὴς ξαπλώνεται πρὸς τὰ «ἔξω», ὀλίχνει τὴν δύναμί του ἐπάνω στὰ πράγματα, καὶ ζητᾷ ἐκεῖνα νὰ κυριέψῃ. Ὁ ρωμαντικὸς ἀσχολεῖται μὲ τὸν ἑαυτό του. Ἡ μοῖρα τῆς προσωπικότητος, οἱ πόνοι τῆς καὶ οἱ χαρὲς τῆς, ἡ ψυχικὴ τῆς ζωὴ, αὐτὰ εἶναι ποὺ ἔχουν σημασίαν. Ἡ ψυχικὴ ὅμως ζωὴ εἶναι ἀνεξάντλητη καὶ γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ πάρῃ μιὰ στερεὰ καὶ ἀντικειμενικὴ μορφήν, γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ κρατηθῇ σὲ μιὰ παραδομένη, ἐκ τῶν προτέρων ὠρισμένη, γλωσσικὴ μορφήν· γι' αὐτὸ ὁ ρωμαντικὸς παίρνει τὰ γλωσσικά του σύμβολα ἀπ' ὅπου φθάσει. Ὁ ρωμαντικὸς ζῆ τόσο ἐντατικὰ ποὺ δὲν ὑπάρχει «συναίσθημα» ποὺ νὰ μὴν τὸ ἐκφράζῃ. Εἶναι δὲ τόσο ἀπασχολημένος μὲ

τὸν ψυχικὸν κόσμον ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ πὼς αὐτὸς εἶναι γιὰ τὸν ρωμαντικὸν ὁ πραγματικὸς κόσμος. Ἐκεῖνο ποὺ οἱ πολλοὶ ὀνομάζουν «πραγματικότητα» δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ, δὲν τοῦ λέει τίποτε, καὶ γι' αὐτὸ γυρίζει στὸν ἑαυτὸν του, καὶ εἴτε ἀγαπάει εἴτε μισεῖ, εἴτε χαίρεται εἴτε λυπεῖται, τὸ κάνει μὲ ὄλη του τὴν ἔντασι. Εἶναι δὲ φυσικὸν νὰ μὴν ἔχη ἡ ψυχὴ τοῦ ρωμαντικοῦ καμμὴ σταθερότητα, γιὰτὶ κανένα «συναίσθημα» δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ, ζητεῖ πάντα κάτι νέο, μιὰ νέα ψυχικὴ κατάστασι· καμμὴ μορφή δὲν τοῦ γεμίζει τὸ μάτι καὶ ἡ συνείδησίς του κυλάει ἀπὸ τὴν μιὰ στῆν ἄλλη τόσο γρήγορα ποὺ δείχνει πὼς προτιμάει τὴν κίνησι, τὸ ἀμορφο. Καὶ ἐνῶ ὁ ρεαλιστὴς ἔχει νὰ κίμη μὲ ἀντινομίες ποὺ βρίσκει μέσα στὰ πράγματα, ὁ ρωμαντικὸς παλεύει μὲ ἀντινομίες ποὺ βρίσκει μέσα του. Γι' αὐτὸ εἶναι φυσικὸν ὅτι ὁ ρεαλισμὸς ἐγέννησε τὰ πνεύματα ἐκεῖνα ποὺ ἐρεύνησαν τὴν φύσιν, ἐνῶ ὁ ρωμαντισμὸς ἐγέννησε τοὺς μεγαλύτερους ψυχολόγους, ὄχι βέβαια τοὺς ἐπιστήμονας ψυχολόγους, γιὰτὶ αὐτοὶ δὲν γνωρίζουν τέτοια ψυχολογία· (τὰ τελευταῖα μονάχα χρόνια ἄρχισαν μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς νὰ αἰσθάνωνται ὅτι ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο μέσα στὴν ψυχικὴ κίνησι, ὅτι ὑπάρχουν κάποια νοήματα καὶ κάποιες ἀξίες ποὺ δὲν ἀναλύονται σὲ ἀπλὴν κίνησι καὶ ῥοή). Ὅτι ὑπάρχει μέσα στὸν ψυχικὸν κόσμον, (αὐτὴ εἶναι ἡ πίστις τοῦ ρωμαντισμοῦ) ἔχει νόημα, σημασία, ἀξία.

Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ψυχικὸς καὶ πνευματικὸς κόσμος εἶναι σφιχτοδεμένος μὲ νόμους, αὐτὸ δὲν τὸ εἶδε ἢ τοῦλάχιστον δὲν τὸ ἐξετίμησε ὁ ρωμαντισμὸς τόσο ὅσο ἔπρεπε. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ γλωσσικὴ του μορφή εἶναι τὸ «ἀπόσπασμα», γιὰ τοῦτο καὶ ὄλη του ἡ πνευματικὴ παραγωγή καὶ δημιουργία ἔχει χαρακτηρὰ ἀποσπασματικό. Καὶ ἐκεῖ ἀκόμα ποὺ ὁ ρωμαντισμὸς συλλαμβάνει ἀνώτερα σύνολα, εἴτε στὴν ποίησι, εἴτε στὴν φιλοσοφία, πρόκειται κυρίως γιὰ ἀποσπάσματα, γιὰτὶ τὰ σύνολα αὐτὰ τὰφίνει ἀτελείωτα. Καὶ στὴν πράξι καὶ στὴν ἐρωτικὴ ζωὴ ὁ ρωμαντικὸς κάνει τὸ ἴδιο, τὰφίνει ὅλα ἀτελείωτα. Μὰ ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ δὲν εἶναι τόσο τὸ γεγονὸς τῆς ἐνότητος ἢ μὴ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ὅσο τὸ γεγονὸς ὅτι μὲ τὸν ρωμανισμό, μὲ τὴν ἐμβάθυνσιν αὐτὴν στὴν προσωπικότητα καὶ στὴν ψυχικὴ ζωὴ, φανερόνεται νέα στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἀποχτᾶνε ἀξία ὅλες οἱ κρύφειες καὶ σκοτεινὲς δυνάμεις.

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ παρουσιάζει μιὰ γονιμότητα γιατί μεγαλώνει, εὐ-
ρύνεται, ἢ ἔννοια τοῦ «ὑποκειμένου» ποὺ ὕστερα ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα
καὶ τὴν εὐρυνσι τοῦ «ἀντικειμένου», ἀδιάφορο ἂν τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ
δὲν ἦταν «πραγματικὸ» στὴν συνειθισμένη σημασία τῆς λέξεως. Τὸ
«ἀντικείμενο» τοῦ ρωμαντικοῦ εἶναι τόσο πραγματικὸ ὅσο καὶ τὸ «ἀντι-
κείμενο» τοῦ ρεαλιστοῦ, γιατί καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο εἶναι γέννημα τῆς
πνευματικῆς ζωῆς. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος, ἀφοῦ
ἔφθασε στὴν ἀκρότατη μορφή τοῦ ρωμαντισμοῦ, ξαναρίχθηκε πάλι
στὰ «πράγματα» κι' ἄρχισε νὰ ξαναγίνεται ρεαλιστικὴ—ὅπως ἔγινε ἀπὸ
τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς—δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ
μορφή του ἐκείνη δὲν ἦταν γνήσια, ἀλλὰ ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν σταματάει
ποτέ σὲ μιὰ καὶ μόνη μορφή. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία γιὰ μᾶς εἶναι
τοῦτο: ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ μπορεῖ νὰ εἶναι γόνιμη, νὰναι οὐσιαστι-
κῆ, καὶ ἂν ἀκόμα δὲν κρατιέται στὴν κλασσικὴ ἰσορροπία ὅπου «ὑπο-
κείμενο» καὶ «ἀντικείμενο» εἶναι ἰσοδύναμα. Τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ στὸν
γνήσιο ρεαλισμὸ καὶ στὸν γνήσιο ρωμαντισμὸ πρόκειται γιὰ πραγμα-
τικὴ πνευματικὴ ζωὴ, αὐτὸ ἔχει γιὰ μᾶς σημασία. Τὴν μιὰ φορὰ εἶναι
γόνιμη ἡ πνευματικὴ ζωὴ γιατί ὁδηγεῖ σὲ μιὰ μεγαλύτερη καὶ τελειό-
τερη κατάκτησι τοῦ «ἀντικειμένου», τὴν ἄλλη φορὰ γιατί ὁδηγεῖ στὸ
ἄνοιγμα τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ἀπὸ τὴν κατὰ-
κτησι δὲ τοῦ «ἀντικειμένου» ἀντλεῖ τὸ «ἐγὼ» τὴν αὐτοπεποίθησί του,
τὴν βεβαιότητα στὸν ἑαυτό του, καὶ ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ψυχικοῦ καὶ
τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀποκτᾷ τὸ «ἀντικείμενο» μεγαλύτερη ἀξία.

**4. Οἱ πρῶτες προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἡδονὴ ὡς μορφή
πνεύματος.** Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀφήσωμε τὴν ἐπιστημονικὴ, καλλιτεχνικὴ καὶ
φιλοσοφικὴ σχέσι τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ «ἀντικείμενο» καὶ ξαναγυρίσωμε
μὲ τὸ νοῦ μας γιὰ μιὰ στιγμὴ στὶς πρῶτες ἐνέργειες, στὰ πρῶτα πρα-
κτικὰ μορφώματα τῆς ζωῆς του, ποὺ τὰ βρίσκουμε στὴν προϊστορικὴ
ἐποχὴ, βλέπομε ὅτι καὶ ἐδῶ, ἢ κυρίως ἐδῶ ποὺ ὅλη του ἡ δρασις
εἶναι πρᾶξις καὶ ὄχι θεωρία, ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ μιὰ ἔνωσι τοῦ «ὑπο-
κειμένου» μὲ τὸ «ἀντικείμενο» καὶ μὲ ἓνα ἀνάλογο χωρισμό. Τὰ κυ-
νήγετικά ὄπλα λ.χ. ποὺ διαθέτει ὁ ἀνθρώπος στὴν προϊστορικὴ ἐποχὴ
καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς των, ἢ μορφή των γενικὰ μᾶς φανερώνει
ὄχι μόνον τὸν βαθμὸ τῆς πάλης μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου

ἀλλὰ καὶ τὸν βαθμὸν τῆς σχέσεως ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιμαχομένων στοιχείων. Τὸ κυνηγετικὸ ὄπλο συμβολίζει γιὰ μᾶς ποὺ βλέπομε τὰ πράγματα ἐκ τῶν ὑστέρων τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ «ὑποκείμενο» ἐξουσίαζε τὸ «ἀντικείμενο». Ὅσο δὲ προχωρεῖ ὁ ἄνθρωπος στὴ καθαρὰ πρακτικὴ του δρασί—ὄσο περισσότερους τρόπους ἐξευρίσκει γιὰ νὰ κυριέψη τὸ περιβάλλον του—τόσο φανερὰ διακρίνεται πᾶς ὁ κόσμος ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν πάλη καὶ τὴν ἔνωση τῶν δύο ἀντιθέτων στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἄλλο τόσο φανερὰ προβάλλουν ἀντιμέτωπα πᾶς τὰ δύο στοιχεῖα, τὸ «ὑποκείμενο», ποὺ πρῶτα—πρὶν ἔχει τρόπο νὰ ἐκφρασθῇ—ἦταν κρυμμένο καὶ ἐπιέζονταν ἀπὸ τὸ βᾶρος τῶν ὀμῶν πραγμάτων, καὶ τὸ «ἀντικείμενο», ποὺ πρὶν δὲν ὑπῆρχε ὡς «ἀντικείμενο», γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχε «ὑποκείμενο», δὲν ὑπῆρχε δύναμις παραστατικὴ γιὰ νὰ τὸ ἰδῇ. Ἡ σχέση σὺτῇ συνεχίζεται κατόπιν μέσα στὸν μυθικὸν κόσμο ὅπου δουλεύουν πᾶς περισσότερες δυνάμεις ψυχικὲς γιὰ νὰ μορφώσουν κάτι πνευματικόν, τὸ μυθικὸν ποὺ εἶναι καθαρὰ πνευματικὸν δημιούργημα. Γεννιέται ἔτσι ἕνας ἄλλος κόσμος ποὺ ἡ κατοπινὴ συνείδησις τὸν βρίσκει σχεδὸν ἔτοιμο, γεννιέται ὁ πνευματικὸς κόσμος.

Ἀλλὰ καὶ ἂν κατεβοῦμε καὶ παρὰ κῆρυ ἀκόμα, ἂν ἀφήσωμε καὶ αὐτὴ τὴν πρώτην πρακτικὴν ἐπαφὴν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ γύρω του καὶ κατεβοῦμε σὲ μιὰ ἀκόμα ἀπλούστερη μορφὴ ζωῆς, στὴν βαθμίδα ἐκείνη τῆς ζωῆς ὅπου ὁ ἄνθρωπος φαίνεται ὅτι δὲν διαφέρει ἀπὸ τὰ ζῶα, στὴν ἐπιθυμία, θὰ ἰδοῦμε ὅτι καὶ ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος δὲν παίρνει τὰ πράγματα ἔτσι ὅπως εἶναι—αὐτὸ τὸ κάνουν τὰ ζῶα—ἀλλὰ τὰ διαμορφώνει, τὰ μεταβάλλει, τὰ πλάθει μὲ τὴν φαντασίαν του. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ κάτι, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον ποὺ κάνει ὁ ἄνθρωπος στὴν ζωὴν του, αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμεῖ τὸ ξεχωρίζει ἀμέσως ἀπὸ τὰ ἄλλα, καὶ ἀρχίζει καὶ τὸ μορφώνει μέσα στὴν παράστασίν του. Ἐκεῖ μέσα τὸ «πρᾶγμα» γίνεται ἕνα μὲ τὸν ἄνθρωπον. Στὴν παράστασιν ἐνώνεται γιὰ πρώτην φοράν ὁ «κόσμος» μὲ τὸ «ὑποκείμενο» ἢ καλλίτερα στὴν «ἐπιθυμία». Ἐπειτα ἡ δύναμις αὐτὴ ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιθυμῇ γίνεται αἰτία γιὰ νὰ καταλάβῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀντίθεσιν ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ κόσμου· αὐτὴ τὸν βοηθεῖ στὸ νὰ καταλάβῃ πρῶτα πρῶτα καὶ τὴν αὐθυπόστατον φύσιν του. Τὸ προϊόν τῆς

σχέσεως αὐτῆς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ γύρω του εἶναι ἡ «ἡδονή» ἢ ὁποῖα στὸν ἄνθρωπο μεταβάλλεται ἀπὸ φυσικὸν γεγονὸς σὲ μιὰ «πνευματικὴ» ἀξία, σὲ ἓνα πνευματικὸ ἀγαθόν. Ἐνῶ δηλαδή ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ ἡδονὴ εἶναι κάτι ποὺ εἶναι βαλμένο ἀπὸ τὴν φύσιν νὰ ὑπηρετῇ τὴν ζωὴν, τὸν σκοπὸ τῆς αὐτοσυντηρήσεως, ἐνῶ στὴν φύσιν εἶναι ἓνα μέσο γιὰ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς, τοῦ «ὀργανισμοῦ», στὸν ἄνθρωπο τὸναντίον μεταβάλλεται καὶ γίνεται σκοπός· γίνεται ἀντικειμενικὸν ἀγαθόν. Ἀπὸ τὴν φύσιν ἡ ἐπιθυμία εἶναι συνδεμένη μὲ τὴν ἡδονὴν καὶ τὸν πόνο. Ἡδονὴ καὶ πόνος εἶναι στὴν φύσιν προφυλακτικὰ μέτρα γιὰ τὴν διατήρησίν της. Αὐτὸ γίνεται καὶ στὰ ζῶα καὶ στὸν ἄνθρωπο. Μὰ ἐνῶ στὸ ζῶο ἡ ἡδονὴ καὶ γενικὰ ἡ ἐπιθυμία εἶναι ταγμένη νὰ ὑπηρετῇ τὴν ζωὴν, στὸν ἄνθρωπο γίνεται καὶ κάτι ἄλλο. Ὅσο προχωρεῖ ἡ συνειδητοποίησις τοῦ ἀνθρώπου τόσο καὶ χωρίζεται ἡ ἡδονὴ καὶ ἀπὸ μέσο ποὺ εἶναι γίνεται σκοπός. Τώρα δὲν ὑπηρετῇ ἡ ἡδονὴ τὴν ζωὴν ἀλλὰ ἡ ζωὴ τὴν ἡδονήν. Ὅλη του τὴν ζωὴν τὴν βάζει ὁ ἄνθρωπος στὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἡδονῆς. Ὅτι τώρα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ βάσις ἑνὸς ἠθικοῦ συστήματος αὐτὸ εἶναι ἄλλο ζήτημα καὶ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει στὴν περίπτωσιν αὐτή. Ἐδῶ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἠθικὴ ἀλλὰ ἡ πνευματικὴ σημασία αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ γεγονὸς ὅτι ἀλλάζει ἡ ὄψις τοῦ κόσμου, ὅτι ὁ κόσμος ἔχει τώρα μιὰ ἄλλη μορφήν, ὅτι ἡ σχέση τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου παρουσιάζει ἓνα διαφορετικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἡδονὴ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐκφράζει τὴν σχέσιν αὐτήν. Μόνον ἔτσι καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι πολλοὶ φιλόσοφοι ἐστήριξαν ἐδῶ ἀπάνω τὰ συστήματά των καὶ ὅτι ἐξήγησαν τὸν κόσμο ἡδονικά. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς σχέσεως ποὺ γεννιέται, ὅσο φυσικὰ καὶ ἂν εἶναι αἰτιολογημένο, στὸ βάθος εἶναι ἓνα πνευματικὸν γεγονός, γιὰ τὴν ἡδονὴν τώρα δὲν εἶναι κάτι δεδομένο, ἀλλὰ προϋποθέτει ἀγῶνα, προϋποθέτει μιὰ ἐπαφὴν τοῦ «ψυχικοῦ» καὶ τοῦ «φυσικοῦ» κόσμου, μιὰ σχέσιν «ὑποκειμένου» καὶ «ἀντικειμένου». Στὴν ἡδονὴν ἐνώνεται γιὰ πρώτη φορὰ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ «γύρω» του, ἐδῶ μέσα δημιουργεῖται ἡ πρώτη μορφή συνειδητῆς ζωῆς καὶ δὲν θάταν ἀμάρτημα ἂν ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἐδῶ γεννιέται τὸ πρῶτον εἶδος πνευματικῆς ζωῆς, γιὰ τὴν ἐκεῖ ποὺ τὸ «ὑποκείμενον» καὶ τὸ «ἀντικείμενον» συσχετίζονται συνειδητά, ἐκεῖ ποὺ τὸ

ένα ἀλλοιώνει τὸ ἄλλο, ἐκεῖ ὑπάρχουν καὶ τὰ πρῶτα ἴχνη πνευματικῆς ζωῆς.

Τὸ γεγονός αὐτὸ τῆς ἡδονῆς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ ἀνασκευάσῃ τὴν πλάνη πού μαστίζει πολλοὺς σχετικὰ μὲ τὴν πνευματικὴ ζωή. Ἡ πλάνη αὕτη εἶναι νὰ πιστεύῃ κανεὶς ὅτι ἔξω ἀπὸ τὴν συνείδησί μας, χωριστὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας, ὑπάρχουν ἀντικείμενα διαμορφωμένα τάχα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ ὅτι ἡ συνείδησις ἔρχεται ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ τὰ δέχεται ἔτσι ὅπως εἶναι. Μέσα στὴν πρόληψιν αὕτη ζῆ ὄχι μόνον ὁ ἀπλοϊκὸς ἄνθρωπος ἀλλὰ καὶ πολλοὶ πού λένε πὼς φιλοσοφοῦνε. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι καὶ κατὰ τὴν πλάνην αὕτη μιὰ σχέσις μεταξὺ «ὑποκειμένοι» καὶ «ἀντικειμένου», ἀλλὰ ἡ σχέσις αὕτη δὲν ἔχει καμμιά βαθύτερη αἰτία, δὲν σημαίνει καμμιά μετουσίωσι τοῦ ἑνὸς στοιχείου ἀπὸ τὸ ἄλλο, καμμιά βαθύτερη διαμόρφωσι. Εἶναι σχέσις εἰκονικὴ καὶ ὄχι δημιουργικὴ. Τὸ «ἀντικείμενο» δηλαδὴ πού θεωρεῖται ὅτι ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ μιὰ ὁρισμένη μορφή, εἰκονίζεται, καθρεφτίζεται στὸ «ὑποκείμενο» πού παθητικὰ δέχεται τὸ «ἀντικείμενο». Καμμιά πάλη δὲν διεξάγεται, καμμιά βαθειὰ ἀντίθεσις δὲν χωρίζει τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο· γι' αὐτὸ καὶ ἡ ζωὴ εἶναι κάτι ἀπλό, ἀπλοϊκό. Ἄν τώρα αὕτη ἡ πρόληψις ἀντιφάσκει μὲ ὅλη τὴν συνειδητὴ δρασί τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ κατώτατα ὡς τὰ ἀνώτατα στάδιά της, καὶ ἂν μὲ τὴν πρόληψιν αὕτην δὲν ἐξηγεῖται ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐξηγοῦνται τὰ ἀγαθὰ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, αὐτὸ εἶναι ζήτημα πού δὲν τὸ θέτουν οἱ ἀπλοϊκοὶ αὐτοὶ φιλόσοφοι. Ὅτι δὲ ἡ γνωστικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως καὶ ὅλη ἡ πνευματικὴ του ἐνέργεια, οἰκοδομεῖ καὶ διαμορφώνει ἐκεῖνο πού εἶναι περιεχόμενό της, ὅτι ἡ συνείδησις γενικὰ δημιουργεῖ τὰ ἀντικείμενά της, αὐτὸ εἶναι πρόβλημα πού ὄχι μόνον δὲν μπορεῖ νὰ λυθῆ ἀπὸ ὅσους πιστεύουν στὴν πρόληψιν ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ πού ποτὲ δὲν ἐτέθη ὡς πρόβλημα. Μόνον ἐκεῖνος πού καταλαβαίνει ὅτι ἡ γνώσις καὶ γενικὰ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κυριώτατα ἐνέργεια μπορεῖ νὰ νοιώσῃ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος γιὰ «ἀντικείμενο» πού νὰ ὑπάρχῃ ἔξω ἀπὸ τὴν συνείδησι. Πρέπει νάχη κανεὶς ζήση πραγματικὰ μέσα στὸν κόσμον τοῦ πνεύματος γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἰδῆ ποῖα εἶναι ἡ οὐσία του καὶ ποιὸν χαρακτήρα ἔχει ἡ ἐνέργειά του.

5. *Ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος καὶ ἡ φιλοσοφία.* Ἄς πάρωμε μιὰ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος, τὴν γνῶσι. Γιὰ νὰ μπορέσω νὰ καταλάβω, νὰ νοιώσω τὸν χαρακτήρα τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, πρέπει πρῶτα-πρῶτα νάχω ζήσει συνειδητὰ μέσα στὴν γνῶσι, πρέπει νάχω ἐνεργήσει γνωστικά. Αὐτὸ γίνεται πράγματι στὴν ἐπιστήμη, στὴν ἐπιστήμη ζῆ κανεὶς συνειδητὰ τὴν γνῶσι. Τουναντίον στὴν συνειθισμένη «γνῶσι», στὴν μὴ ἐπιστημονική, ἐκεῖνο ποὺ ἀφανίζεται καὶ χαντακώνεται εἶναι ἀκριβῶς ἡ «ἐνέργεια»· δηλαδή κατὰ τὴν «γνῶσι» αὐτὴ ἡ συνείδησις δὲν προσέχει τὴν ἐκτέλεσι, τὴν προᾶξι, τὴν ἐνέργεια, ἀλλὰ τὰ ἀντικείμενα, τὰ «πράγματα». Ἐκεῖνο ποὺ ζητάει ἡ φιλοσοφία εἶναι νὰ ἰδῇ τὴν πραγματικὴ γνῶσι σὰν ἐν ἐργεία, νὰ ἰδῇ τὴν ἐνέργεια τῆς γνώσεως. Ὅ,τι γίνεται στὴν συνειθισμένη προᾶξι τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὴν συνειθισμένη γνῶσι: ἡ συνείδησις λησμονάει καὶ παραμερίζει ὁλότελα τὴν «ἐν ἐργεία» καὶ προσέχει στὸ «ἀντικείμενο», καὶ παίρνει τὸ «ἀντικείμενο» αὐτὸ ὡς κάτι ξεχωριστὸ ἀπὸ τὴν ἐνέργεια. Αὐτὴ τὴν ὁλοκληρωτικὴ στροφὴ πρὸς τὰ ἔξω χτυπάει ἡ κριτικὴ φιλοσοφία. Γενικὰ ἀληθινὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐσωτερίκευσις τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Τὸ ἐγὼ στὴν φιλοσοφικὴ στροφὴ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του παρακολουθεῖ τὴν ἐνέργειά του συστηματικὰ, ἐνῶ στὴν συνειθισμένη γνῶσι καὶ προᾶξι δὲν γυρίζει πρὸς τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ βλέπει πάντα τὰ «ἀντικείμενα». Ἡ ἐπιστροφὴ αὐτὴ—γιὰ νὰ ξαναπάρω ἓνα ὄρο ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας—τοῦ ἐγὼ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του εἶναι ἡ ἀρχὴ κάθε ἀληθινῆς φιλοσοφίας. Στὴν ἐπιστροφὴ ἔγκειται ὅλη ἡ φιλοσοφία. Ἐνῶ δηλαδή στὴν γνῶσι καὶ στὴν προᾶξι, στὸν μῦθο καὶ γενικὰ στὴν ἄλλη πνευματικὴ ζωὴ τὸ ἐγὼ τείνει πρὸς τὰ ἐμπρός, στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω, δηλαδή μπαίνει σὲ ἀδιάκοπη σχέσι μὲ τὰ γύρω του, στὴν φιλοσοφία—ἀφοῦ βέβαια προχωρήσει πρῶτα στὴν σχέσι αὐτὴ—ξαναγυρίζει πίσω γιὰ νὰ ἰδῇ τὴν πορεία του, νὰ ἰδῇ τὸν τρόπο του, τὴν μέθοδο τῆς δουλειᾶς του, νὰ ἰδῇ μὲ ἄλλα λόγια τί εἶδους δρᾶσιν ἀφῆκε πίσω του καὶ ποιά εἶναι τὰ ἀντικειμενικὰ μορφώματα ποὺ ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν σχέσι του μὲ τὰ «γύρω» του.

Γιὰ νὰ μπορέση ὁμως τὸ ἐγὼ νὰ στρέψη τὸ μάτι του πρὸς τὰ πίσω καὶ νὰ ἰδῇ τὸν δρόμο ποὺ ἀκολούθησε ἡ ἐνέργειά του—καὶ συγκεκριμένως ἡ λογικὴ του ἐνέργεια—γιὰ νὰ μπορέση νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν

inspektio mentis, πρέπει νάχη προχωρήση ἀρκετὰ στήν ἐπιστημονική γνῶσι, πρέπει νάχη δουλέψη πολὺ μὲ τὸ λογικό του — ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλες του τὶς ἄλλες δυνάμεις. Ἐνῶ πρῶτα, κατὰ τὴν γνῶσι καὶ τὴν προᾶξι καὶ γενικὰ κατὰ τὴν ἄλλη πνευματική του δραῖσι, ἐστρέφονταν τὸ ἐγὼ πρὸς τὰ ἔξω γιὰ νὰ συναντήση τὸ ἀντικείμενο τῆς προσοχῆς του, τώρα βρίσκει τὸ ἀντικείμενο τῆς προσοχῆς του μέσα του· ἐνῶ πρῶτα ἐνόμιζε πὼς προχωρεῖ πρὸς τὰ ἔξω τώρα, γυρίζοντας πίσω, νομίζει ὅτι ὑποχωρεῖ πρὸς τὰ μέσα. Ἀλλὰ ἡ εἰκόνα αὐτὴ λίγο μᾶς βοηθεῖ γιὰ νὰ καταλάβωμε τὰ γινόμενα, γιατί βασίζεται καὶ αὐτὴ σὲ μιὰ πλάνη, στήν πλάνη ὅτι ἡ συνείδησις κατὰ τὴν γνῶσι, τὴν προᾶξι καὶ γενικὰ κατὰ τὴν πνευματική της δραῖσι στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω, βγαίνει δηλαδὴ ἀπὸ τὰ ὅριά της. Τὸ σωστὸ εἶναι ὅτι καὶ τὴν μιὰ καὶ τὴν ἄλλη φορὰ ἡ συνείδησις μένει μέσα στὸν ἑαυτὸ της, μένει στὰ ὅρια τῶν δυνάμεών της. Καὶ ἐνῶ τὴν πρώτη φορὰ, ὅταν δηλαδὴ κάνει ἐπιστήμη, προᾶξι καὶ τέχνη, ἀσχολεῖται μὲ τὸ νὰ ὀρίση καὶ νὰ δαμάση τὸ ὑλικὸ ποὺ βρίσκει μέσα της καὶ ποὺ εἶναι ἀόριστο καὶ ἀμόρφωτο, τουναντίον τὴν δεύτερη φορὰ, ὅταν δηλαδὴ κάνει φιλοσοφικὴ θεωρία τοῦ ἑαυτοῦ της καὶ τῆς δράσεώς της, γυρίζη νὰ ἰδῆ ποιά μορφή, ποιά ἔντασι καὶ ποιά ἔκτασιν ἐπῆρε ἡ ἐνέργειά της. Ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει τὴν φιλοσοφικὴ παρατήρησι σχετικὰ λ.χ. μὲ τὴν ἐπιστήμη δὲν εἶναι τόσο τὰ ἰδιαίτερα πορίσματα σιὰ ὅποια καταλήγει ἡ ἐπιστήμη, ἀλλὰ οἱ δρόμοι ποὺ ἔφεραν τὴν ἐπιστήμη σιὰ πορίσματα αὐτὰ ἢ ἀκόμα ἀκριβέστερα ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει τὴν φιλοσοφία εἶναι ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται στήν ἐπιστήμη μιὰ ἰσορροπία πνευματικὴ τοῦ «ἐγὼ» καὶ τοῦ «περιβάλλοντός» του, τοῦ «ὑλικοῦ». Τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτὴν ἰσορροπία — ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς ἐπιστήμης — τὸ ἐγὼ εἶναι βυθισμένο μὲ ὅλη του τὴν λογικὴ δύναμι στήν «ὔλη», στὸ «ὑλικὸ» ποὺ τὸ περιβάλλει, τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ νὰ γεννηθῆ αὐτὴ ἡ ἰσορροπία ἔπρεπε τὸ ἐγὼ νὰ μορφώση τὸ ὑλικὸ τῶν σχέσεών του κατὰ ὠρισμένους λογικοὺς τρόπους, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει ἑξαιρετικὰ τὴν φιλοσοφία.

Ἡ φιλοσοφία ἐνδιαφέρεται ἑξαιρετικὰ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ λογικὸς ὀρισμὸς τοῦ κόσμου — καὶ γενικὰ ὅλη ἡ πνευματικὴ του διαμόρφωσις — δὲν εἶναι ἔμφυτη μέσα στὸν κόσμο, ἀλλὰ γεννιέται κατὰ τὴν δημιουργικὴ στιγμὴ ποὺ ἡ συνείδησις σκέπτεται λογικά, πράττει συνει-

δητά, και ενεργεῖ μορφωτικά. "Ὅπως ὅταν ἡ συνείδησις δουλεύει μυθολογικά πλάθει τὸν κόσμον και δίνει σ' αὐτὸν μυθική ἀναγκαιότητα δὲν παίρνει τίποτε «ἔτοιμο» ἀπὸ τὰ γύρω της, ἀλλὰ δημιουργεῖ ἀκριβῶς ἓνα νέο κόσμον, τὸν κόσμον τοῦ μύθου, ἔτσι και ὅταν ἡ συνείδησις δουλεύει λογικά δὲν ἀποδέχεται κάτι πού τῆς προσφέρει ἡ φύσις τῶν «ἀντικειμένων» ἀλλὰ κατὰ τὴν σχέσιν της μὲ τὸ ἀόριστον και ἀμορφο ἀντικείμενον γεννάει ἓνα κόσμον πού ἔχει τὴν ἀναγκαιότητα τῶν λογικῶν νόμων. "Ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ νοιώσῃ αὐτὴ τὴν δημιουργική στιγμή, αὐτὴ τὴν δημιουργική σχέση τοῦ ἐγὼ πρὸς τὰ γύρω του, ἐκεῖνος δὲν θὰ μπορέσῃ ποτέ νὰ καταλάβῃ και τὴν ἀναγκαιότητα πού ἔχουν οἱ λογικοὶ νόμοι τῆς ἐπιστήμης, οὔτε και θὰ μπορέσῃ νὰ φέρῃ ποτέ ἀπόδειξι γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν νόμων αὐτῶν, γιὰτὶ ἡ ἀπόδειξις αὐτὴ θὰ ἴσχυε ἀξία μόνον ὅταν βγαίνει ἀπὸ τὴν γνῶσιν ὅτι τὸ ἀντικείμενον και γενικά ὁ κόσμος τῆς ἐπιστήμης γεννιέται μαζί μὲ τοὺς λογικοὺς του νόμους. "Ἔτσι και ὅποιος δὲν εἶναι σὲ θέσιν νὰ καταλάβῃ πῶς ἡ τέχνη, και ἄς ποῦμε εἰδικὰ ἡ ποίησις, εἶναι ἓνας κόσμος ἀπὸ μορφές και νοήματα πού βγαίνουν ἀπὸ μιὰ ἰδιαίτερη σχέση τοῦ «ἐγὼ» πρὸς τὸ «γύρω» του, γιὰτὶ γεννιῶνται μὲ ἰδιαίτερη ἐνέργεια τοῦ ἐγὼ, και ξεχωρίζουν οὐσιαστικά ἀπὸ τὰ φυσικά ἢ τὰ ψυχικά φαινόμενα, ἐκεῖνος ποτέ δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ διακρίνῃ τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς τέχνης και νὰ δείξῃ τὴν ἰδιαίτερη «ἀναγκαιότητά» του, νὰ δείξῃ, μὲ ἄλλα λόγια ὅτι ἡ ἀξία τοῦ κόσμου αὐτοῦ εἶναι ἀυθυπόστατη, γιὰτὶ γεννιέται μὲ μιὰ ἰδιαίτερη πρᾶξι και σύμφωνα μὲ ἰδιαίτερες μορφές τοῦ «ἐγὼ». Σπουδαιότητα ἔχει ἀκόμα γιὰ τὴν φιλοσοφία τοῦτο: ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ σταματήσῃ ἡ προσοχή της ἐπάνω σ' ἓνα εἰδικὸ ἐπιστημονικὸ πρόβλημα, ἢ σ' ἓνα ἐπιστημονικὸ πόρισμα. ἀλλὰ εἶναι ἀναγκασμένη νὰ ρίξῃ ὅλη τὴν προσοχή της στὴν «ἐνέργεια» τὴν δημιουργική. Μὲ ἄλλα λόγια εἶναι ὑποχρεωμένη ἡ φιλοσοφία νὰ στρέψῃ τὴν ματιὰ της και νὰ ἰδῇ τὴν πρᾶξι πού ἐκτελεῖ ἡ συνείδησις ὅταν σκέπτεται ἐπιστημονικά, και μέσα στὴν πρᾶξι αὐτὴ τῆς σκέψεως θὰ ζητήσῃ νὰ βρῇ τοὺς νόμους τοῦ νοῦ, τοῦ λογικοῦ, ὅπως μέσα στὴν καλλιτεχνική δρασί πού κάνει ἡ συνείδησις θὰ ζητήσῃ ἡ φιλοσοφία νὰ βρῇ τίς μορφές, τίς μορφωτικὲς ἀξίες πού διέπουν τὴν συνείδησιν ὅταν ἐκφράζεται κατὰ τὸν νόμον τῆς τέχνης, ὅταν δίνει στὸ λόγο της καλλιτεχνικὸ χαρακτήρα. "Ἄν τώρα θελήσωμε νὰ χαρακτηρί-

σωμε γενικὰ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ πού ἐκτελεῖ ἢ συνειδήσεις καὶ στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν τέχνη, ἀλλὰ καὶ στὸν ἠθικό της βίον, ὅπου καὶ κατ' ἐξοχὴν πράττει, ἐνεργεῖ, τότε εἴμαστε ὑποχρεωμένοι—σύμφωνα μὲ ὅσα ἔχομε ἀναπτύξει ὡς τώρα — νὰ εἰποῦμε ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτὴ εἶναι καθαρὰ δημιουργική. Ἔχει βέβαια ὡς ὑπόβαθρον πάντα μιὰ συνειδητὴ ὕλη, ἓνα ὑλικὸ πού ἀποτελεῖ τὸ πραγματικὸ περιεχόμενον καὶ οὐσιαστικὸ βάρος τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ καὶ πού γίνεται αἰτία ἢ, γιὰ νὰ ἐκφρασοῦμε προσεκτικώτερα, ὅπως ὁρίζει ὁ Πλάτων, συναίτιον γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ «ἐγώ». Σ' αὐτὴ τὴν ἐνέργεια τοῦ «ἐγώ», σ' αὐτὸν τὸν ἀμοιβαῖον καθορισμὸ ὕλης καὶ μορφῆς χρεωστοῦμε τὸν ἀντικειμενικὰ μορφωμένο κόσμον, δηλαδή τὸν κόσμον μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ζοῦμε, σκεπτόμεθα, πράττομε, καὶ ἐνεργοῦμε, ἢ καλλίτερα μὲ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ ὑπάρχει γιὰ μᾶς ὁ κόσμος. Ἡ σχετικὴ δυσκολία πού ἔχει ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσις ὀφείλεται εἰς αὐτό: εἰς τὸ ὅτι τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφικῆς προσοχῆς εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐγώ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ «ἐνέργεια» αὐτὴ δὲν συνειδητοποιεῖται ἄλλοιῶς παρὰ ἔπειτα ἀπὸ μεγάλη ἐσωτερικὴ ζωὴ γι' αὐτὸ ἢ προσοχὴ ἐκείνου πού θέλει νὰ φιλοσοφήσῃ, νὰ παρακολουθήσῃ δηλαδή τὸ δημιουργικὸ αὐτὸ καὶ πρωταρχικὸ γεγονός τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ πάρῃ ἓνα «ἐσωτερικὸ» χαρακτῆρα, ἓνα «ἐσωτερικὸ» δρόμον. Μὲ ἄλλα λόγια θὰ πρέπει ἀπὸ «προσοχῆ» νὰ γίνῃ «ἐνόρασις» γιατί θὰ πρέπει νὰ ἴχῃ τὴν ἰκανότητα νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἴδιαν τὴν ἐνέργεια τοῦ «ἐγώ».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Ὁ βασικὸς νόμος τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. 1. Τὸ βασικὸ γεγονός τῆς πνευματικῆς ζωῆς.—2. Τέχνη καὶ ἐπιστήμη, ὠραιότης καὶ γνῶσις.—3. Ἡ ἐνότης τοῦ «ἐγὼ» καὶ ἡ ἐνότης τοῦ «ἀντικειμένου».—4. Ὁ «ἐαυτός» μου καὶ τὸ «πρᾶγμα», τὸ «πρόβλημα». Σελ. 1—6

II. Ὁ μῦθος ὡς πρωταρχικὸς τρόπος τοῦ πνεύματος. 1. Ὁ μῦθος ὡς ἀμοιβαία σχέσις τοῦ «ἀνθρώπου» μὲ τὰ «γύρω» του.—2. Τὸ «ἀντικείμενον» ὡς ὄραμα τοῦ «ὑποκειμένου». Ἡ μυθολογία, ὁ μυθικὸς κόσμος εἶναι ἡ πρώτη ἀξιολογικὴ κρίσις ποὺ κάνει ὁ «ἄνθρωπος» γιὰ τὰ «πράγματα».—3. Ὁ μυθικὸς τρόπος τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος καὶ ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος. «Μῦθος» καὶ «λόγος» Σελ. 6—12

III. Ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. 1. Σκοπὸς τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος ἢ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.—2. Ἄνθρωπος καὶ κόσμος. Τὰ ὄρα τοῦ «ἐγὼ» ἴσα μὲ τὰ ὄρα τοῦ «κόσμου».—3. Ἡ ἰσορροπία τοῦ «ἐγὼ» καὶ τοῦ «ἀντικειμένου» δημιουργεῖ τὴν βεβαιότητα καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς ζωῆς.—4. Ἡ σειρά τῶν μυθολογικῶν συστημάτων ὡς ἐμβάθυνσις τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἑαυτό του καὶ στὸν κόσμο.—5. Ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος δημιουργεῖ καὶ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμο. Οἱ τρόποι τῆς ἰσορροπίας. Σελ. 12—23

IV. Ἡ ἀντινομία τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. 1. Ἡ ἀντινομία βασικὸς νόμος τοῦ πνεύματος.—2. Ἡ ἀντινομία μορφῆς καὶ ὕλης.—3. Τὸ σφάλμα τῶν μεταφυσικῶν συστημάτων. Ἡ παλιὰ μεταφυσικὴ καὶ οἱ ὄψεις ὁπαδοί της.—4. Τὸ λογικὸ καὶ τὸ «ἀντικείμενον».—5. Ἡ σχέσις «ὑποκειμένου» καὶ «ἀντικειμένου» εἶναι οὐσιαστικὴ καὶ ὄχι χρονικὴ. Ὁ μῦθος εἶναι γὰρ οὐσιαστικὸ καὶ ὄχι γὰρ τεχνητὸ ἢ ἀλληγορικόν. Σελ. 23—31

V. Ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ συνείδησις, ἡ πνευματικὴ ἰσορροπία. 1. Ἡ ἐπιστημονικὴ συνείδησις καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ἀντικείμενον.—2. Ἡ ζωὴ χωρὶς ἀμφιβολία καὶ χωρὶς συλλόγησις. Ἡ φυσικὴ ἰσορροπία καὶ τὸ γερμένισμά της.—3. Ἡ μυθικὴ καὶ λογικὴ ἀναγκαιότης. Ἡ μυθικὴ καὶ λογικὴ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου.—4. Ἡ σειρά τῶν λογικῶν ἀρχῶν ὡς ἐμβάθυνσις τοῦ ἀνθρώπου στὸν κόσμο καὶ στὸν ἑαυτό του.—5. Ἡ παλιὰ πνευματικὴ ἰσορροπία καὶ ἡ καινούργια ζωὴ. Ἡ νεοελληνισμὸς. Σελ. 32—43

VI. Ἡ ἐρμηνεία τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. 1. Οἱ παράγοντες τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ σοφιστικὴ.—2. Ἡ ἀληθινὴ ἐρμηνεία τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ὁ Πλάτων. Ἡ ἀρχαία κλασικὴ καὶ βυζαντινὴ τέχνη.—3. Ἡ ἱστορικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἐρμηνεία ἔχει δύο μεθόδους, τὴν ἀντικειμενικὴν καὶ τὴν ὑποκειμενικὴν, ἐνῶ τὸ ἐρμηνευόμενον φαινόμενο τοῦ πνεύματος εἶνε ἐνιαῖο καὶ ἀδιαίρετο. Σελ. 43—51

VII. Σχέσις «ὑποκειμένου» καὶ «ἀντικειμένου» στὴν γλῶσσα, στὴν ἐπιστήμη καὶ στὸν χρόνον. 1. Ἡ ἀδιαίρετη ζωὴ «ὑποκειμένου» καὶ «ἀντικειμένου» στὴν γλῶσσα.—2. Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ ὁ σκοπὸς τῆς.—3. Ὁ χρόνος καὶ ἡ οὐσία του.—4. Τὸ «αἰσθημα» ὡς ἐνωσις τοῦ «ἐγὼ» μετὰ τὸν «κόσμον». Σελ. 52—66

VIII. Ἡ Λογικὴ ὡς σχέσις «ἐγὼ» καὶ «ἀντικειμένου». 1. Ἡ γενεὴ τῆς σχέσεως τοῦ «ἐγὼ» μετὰ τὰ «γύρω» του γεννάει οὐσιαστικὴν ἐπιστήμην καὶ οὐσιαστικὴν τέχνην.—2. Ἡ Λογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἡ Λογικὴ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Μεσαιῶν καὶ ἀναγέννησις. Ὁ Kant.—3. Τὸ factum τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος ὡς adaequatio rei et intellectus.—4. Νόμος τοῦ «ἐγὼ» ἢ ἐπιστροφή στὸν ἑαυτό του. Ἐμπειρισμός, ὀρθολογισμός, σκεπτικισμός. Σελ. 66—77

IX. Οἱ μορφὲς τοῦ πνεύματος. 1. Ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς στὸν μῦθον καὶ στὴν θρησκείαν, ἢ αἰγυπτιακὴ τέχνη καὶ ὁ σκοπὸς τῆς.—2. Ὁ ρεαλισμός.—3. Ὁ ρομαντισμός.—4. Οἱ πρῶτες πρακτικὲς προσπάθειαι τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἡδονὴ ὡς μορφή πνεύματος.—5. Ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος καὶ ἡ φιλοσοφία Σελ. 77—93

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΑΘΗ

Σελ. 66, 74 καὶ 75 ἀντὶ intellectus γράφει in intellectus.

Σελ. 66 καὶ 74 ἀντὶ faktum γράφει factum.

Ε.Υ.Δ τῆς Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006